

דברים

מוכת, אז ס'איז דא אין דעם א מעלה ותועלת, היינט ווי זאגט מען אז דער תירגום ללשון יונית איז גאר אז ענין קשה, און קשה ביותר.

נאכמער תמוה איז דער טעם דערפון — „שלא היתה התורה יכולה להתרגם כל צרכה“ — וויבאלד אז די תורה איז דאך שוין פון פריער איבערגעזעצט גע- ווארן, אין אלע שבעים לשון, כנ"ל.

א. אויפן פסוק: „בעבר הירדן בארץ מואב הואיל משה באר את התורה הזאת לאמר“, זאגן רז"ל אז „בשבעים לשון פירשה להם“. ועד"ז (פארן איבערגיין דעם ירדן) האט משה אנגעזאגט אז „והי בעברכם את הירדן וגו' וכתבת על האבנים את כל דברי התורה הזאת באר היטב“, זאגן רז"ל אז „באר היטב“ מיינט אז מ'זאל דאס שרייבן בשבעים לשון.

אין מסכת סופרים לערנען מיר: „מעשה בה' זקנים שכתבו לתלמי המלך את התורה יונית והי' היום קשה לישראל כיום שנעשה העגל, שלא היתה התורה יכולה להתרגם כל צרכה“.

איז ניט מובן: פון דעם וואס משה „פירשה להם“ די תורה „בשבעים לשון“, און נאכמער — פון דעם ציווי „וכתבת על האבנים גו' באר היטב“ בע' לשון, איז

(7) וראה גם שבת פח. ב. שמור ספכ"ח. (8) ומפשטות הלשון ברשי' פרשתנו ובתנחומא פרשתנו שם משמע שפירש את כל התורה בשבעים לשון.

בראב"ע תבוא כו, א (בסופו): ויאמר הגאון ז"ל כי כתוב עליהם מספר המצות כמו הכתובות בהלכות גדולות בענין אזהרות. וראה גם אברבנאל שם. אבל ברמב"ן (שם, ג). ומצינו בספר תאגיו שהיתה כל התורה כתובה בהן מבראשית עד לעיני כל ישראל כו'. וכן משמע מפשטות לשון המשנה סוטה שם. וכתבו עליו את כל דברי התורה בשבעים לשון. (ולהעיר מאוה"ת (ויצא כרך ה — תתסא, ב) דבסוטה (לה, ב) משמע דפי' „משה באר“ שכתב את התורה על האבנים בשבעים לשון דאחא באר באר ממי' וכתבת על האבנים כו' באר היטב).

(9) בנוגע לכתיבת התורה על האבנים י"ל שבשבעים לשון הכוונה היא רק „בכתיבת כל אומה מאלו האומות“ (פיה"מ להרמב"ם סוטה שם), אבל לא שינו את הלשון. משאי"כ במס' סופרים שכתבו את התורה יונית היינו שתרגמוה ללשון יונית ולא רק שכתבוה בכתב יוני (וראה מגילה ט, רע"א. לקמן הערה 78).

אבל נוסף ע"ז לומר כן בנוגע למשה, שפשוט לכאורה שפירשה להם בע' לשון בלשון כל אומה, הרי גם בנוגע להכתיבה על האבנים, מכיון שהכוונה בזה היתה כ"י שגם האומות ידעו את

- (1) פרשתנו א. ה.
- (2) פרשי' שם. ובתנחומא פרשתנו ב: התחיל מפרש התורה בשבעים לשון. וראה אגדת בראשית פט"ז. ב"ר פמיט, ב. ועד"ז לשון רש"י הוא בפס"ז כאן.
- (3) תבוא כו, ד. ה.
- (4) פרשי' שם — מסוטה לב, סע"א במשנה וראה מפרשי רש"י כאן.
- (5) פ"א ה"ז.
- (6) ועד"ז איתא במס' ס"ת פ"א ה"ח. אבל שם הוא

בהמעשה דע' זקנים שכתבו התורה לתלמי המלך כו', שהובא במס' סופרים שם בהמשך לזה (ה"ח): שוב מעשה בתלמי המלך שכנס ע"י זקנים כו'. ובמס' מגילה ט, א. ועוד. וראה לקמן הערה 73.

(*) במס' ס"ת שם: שכתבו לתלמי המלך כתיבה יונית (וכן פירש כפ"י מעון אריות על מס' סופרים שם (דיהרנפורט חצי"ב. ירושלים תשל"ג). ועוד — בפירוש המעשה ה"ב דע"כ זקנים שבמס' סופרים שם (ה"ח). אבל ממה שמסיים „שלא היתה תורה יכולה

(*) וכ"ה במגילה שם (וראה הגהות הרש"י סנהדרין טז. ב ד"ה אחד). ובירושלמי שם (פ"א ה"ט) „חכמים לתלמי המלך“ (ולא הוזכר מנינס). וכ"ה בשמור פ"ה. ה. ובתנחומא שמות כב: רבותינו. ואכ"מ.

(ד) נאכמער, עס שטייט אין ירושלמי¹⁴: „בדקו ומצאו שאין התורה יכולה להתרגם כל צרכה אלא יוניתי!“ דער עיקר תמיהה איז אין דעם וואס די ברייתא הנל (אין מס' סופרים) זאגט: „והי' היום קשה לישראל כיום שנעשה העגל“ — ווי איז שייך צו זאגן, אז צוליב דעם וואס די תורה קען נישט מתורגם ווערן, „כל צרכה“, איז דאס אויף אזויפיל קשה ושלילי ביז דאס איז בדומה צו (דעם טאג וזמן פון) עשיית העגל¹⁵?

ב. דעם לשון הנל („כיום שנעשה העגל“) געפינען מיר אויך אין מס' שבת¹⁶, אז „אותו היום הי' הלל כפוף ויושב לפני שמאי כאחד מן התלמידים¹⁷, והי' קשה לישראל“ כיום שנעשה בו העגל.“ אויך דארטן פאדערט זיך ביאר, פארוואס „אותו היום“ איז געווען אזוי „קשה לישראל“ ביז צו פארגלייכן אים צום „יום שנעשה בו העגל.“

און ס'איז שווער צו זאגן אז אין מס' סופרים ווערט געמיינט אן ענין „קשה“ וואס איז פארבונדן בלויז מיטן תרגום אויף לשון יונית און נישט מיט די אנדערע פון די שבועים לשון — ווארום: (א) די „שבועים לשון“, אין וועלכע די תורה איז שוין נתפרש געווארן, זיינען כולל אויך לשון יונית; ולאידך

(ב) פון סתימת הלשון אין מס' סופרים „שלא היתה התורה יכולה להתרגם כו“¹⁸ איז משמע, אז דאס וואס די תורה קען נישט מתרגם ווערן כל צרכה, ווערט דערמיט געמיינט דער תרגום אין יעדן לשון¹⁹!

(ג) ואדרכה, מגעפינט במקרא אז לשון יונית האט אין דעם גאר א מעלה לגבי שאר הלשונות, ווארום לדעת רשב"ג (און אזוי איז אויך די הלכה)²⁰ דארף מען שרייבן די ספרים (תנ"ך) נאר בלשון הקודש, נישט אין קיין אנדער לשון, חוץ פון יונית²¹.

התורה (ראה סוטה שם לה, ב. ותודיה כיצד שם. פנים יפות תבוא שם. וראה לעיל הערה 8), עכציל שהי' גם בלשון כל אומה ולא רק בכתבה. וכן מפורש בתוירט לסוטה (פ"ז מה): כתב ה"ב בכתב של שבועים אומות, כלומר בכתב ולשון של ע' אומות.

(10) ועד"ז במס' ס"ת שם: שלא היתה תורה יכולה להתרגם כל צרכה.

(11) אבל י"ל להכוונה היא שלא היתה יכולה להתרגם ליונית דבו קאי לעיל, ולפיכך לא כפל כאן.

(12) מגילה ח, ב. במשנה. ושם ט, ב. רמב"ם ה' תפילין פ"א הי"ט.

(13) ולהעיר מבין פג, רע"א.

להתרגם כל צרכה. מובן. שהיינו (גם) בלשון יונית. וכפשוטו הפירוש במגילה ומס' סופרים שם. ראה בהנמק בפרט הערה. ובספר שבע מסכתות קטנות (הוצאת היגער, תר"ץ) מס' ס"ת הגירסא שם „לשון יונית“. וראה שם עוד גירסא: תורה יונית.

(14) מגילה פ"א הי"ט.

(15) ובמגילת תענית בסופה: בח' בטבת נכתבה התורה יונית בימי תלמי המלך והחושך בא לעולם שלשת ימים. הובא בשו"ע או"ח ס"ח תפ"א.

(16) יו, א. וראה תוספתא שם פ"א, ח. ירושלמי שבת פ"א, ה"ד.

(17) בבבלי שם בא בהמשך להשקפות בנוגע לבוצר לגת (שמשיים): אם תקניטני גוזרני טומאה אף על המסיקה נעצו חרב בביהמ"ד אמרו הנכנס יכנס והיוצא אל יצא ואתו היום כו'. ובתוספתא א"י והי' אותו היום קשה כו' ביום שגזרו הי"ח דבר, דנמנו ורבו ב"ש על ביה. וכי' בירושלמי שבא בהמשך להמשנה. ראה תודיה ואלו שבת יד, סע"ב. תוס' הרא"ש שם, מהרש"א, מהר"ם ומהד"ב שם. ועוד. ואכ"מ.

(18) ובתוספתא: והי' אותו היום קשה להם לישראל (וראה גם ירושלמי שם). וליתא הא דה"ה הלל כפוף ויושב לפני שמאי כאחד מן התלמידים. וראה בהנמק בהערה שלפני.

„בעטו במשה“, איז דאך אַבער די נקודת החומר פון „יום שנעשה בו העגל“ גע- ווען (ניט די „בעיטה“ במשה, ווי האַרב דאָס זאָל ניט זײַן, נאָר) דער חטא פון ע״ז²⁷ ר״ל²⁸.

ג. ו״ל הביאור בזה, ובהקדים דעם דיוק הלשון אין ביידע מאמרים הנל (אין מס' סופרים און אין מס' שבת) „כיום שנעשה בו העגל“ (און ניט „כעשיית העגל“, „כחטא העגל“, וכיו״ב).

כפשטות איז דער יום עבודת העגל געווען למחרת יום עשיית העגל, כמשׁי אַז ביום (און לאחר) עשיית העגל, האָט אהרן געזאָגט²⁹ „חג לה' מחר“ (מיינענ- דיק דערמיט זיי אַפצושטופן³⁰, ווייל „בטוח ה' שיבא משה ויעבדו את המקום“³¹); און דער (עיקר³²) חטא העגל איז געווען אויף מאַרגן — „וישכימו ממחרת ויעלו עולות וגו׳“³³.

(27) ועד׳ צ״ע בשאר התירוצים שבמנחת בכורים שם (ועד׳ בקה״ע ופ״מ): אי נמי לפי שנהרגו הרבה תלמידים כמבואר בירושלמי, אי נמי לפי שנעשה התורה כשתי תורות והרבה מחלוקת בישראל. וראה מהרשׁא הנל הערה 17.

(28) גם בפרשׁי עקב י: ז: ולהדפיץ שהוקשה לו מה שאמרו נתנה ראש לפרוש ממנו כיום שעשו בו את העגל. אבל שם יל לפי שנתנה ראש הוא „לשון ע״ז (רשׁי של יד, ד) כמשׁי בגויא עקב שם. וראה לקמן הערה 38.

(29) תשא לב, ה.

(30) ראה פרשׁי שם ד״ה ויבן.

(31) פרשׁי שם ד״ה חג לה׳.

(32) כי גם עשייתו אסורה כמשׁי לא תעשה לך פסל אפילו שלא לעובדו (ספורנו יתרו כ, ד).

(33) שם לב, ו. ובפרשׁי ומדוריל שם. וראה רמב״ן שם, ה: שלא נאמר למשה לך רד כי שחת עמך ביום שעשה אהרן העגל כ״ו אבל כשזבחו

רשׁי³⁴ איז מפרש „קשה — לפי שהלל נשיא וענוותן“.

איז ניט מובן: לכאורה איז נאָר דער ערשטער פרט, „לפי שהלל נשיא“, אַ טעם פאַרוואָס דאָס איז געווען קשה — אַז זײַענדיק אַ נשיא זאָל הלל זײַן „כפוף ויושב לפני שמאי כאחד מן התל- מידים“; אַבער דער צווייטער פרט איז דאָך גאָר, אדרבה, אַ טעם וסיבה ווי אַזוי הלל מצדו האָט יע געקענט זײַן „כפוף וכ״ו“ (אע״פּ אַז ער איז געווען אַ נשיא)³⁵ ווייל ער איז געווען אַן „ענוותן“³⁶.

ס׳דאָ מפרשׁים³⁷ וואָס זאָגן דעם פירוש (אין רשׁי³⁸) „לפי שבטעטו בהלל שה' נשיא וענוותן“; דערמיט איז אויך מוסבר דער פאַרגלייך צו „יום שנעשה בו העגל“, וואָס אויך דעמולט איז גע- ווען „שבטעטו במשה שה' (נשיא ו)עניו“³⁹ ואמרו⁴⁰ נעשה לנו אלקים אשר ילכו לפנינו⁴¹.

דאָס איז אַבער לכאורה ניט מספיק; אפילו נאָכן צוגלייכן „בעטו בהלל“ צו

(19) בשבת שם.

(20) ראה שפת אמת לשבת שם.

(21) להגירסא ברשׁי שבע״י, שבאותו דיבור מעתיק המשך לשון הגמרא, וגזור שמאי והלל ולא קבלו מינייהו ואתו תלמידיהו [וגזור] וקבלו מינייהו, אולי יל שלכן ה׳ קשה לישראל שלא קבלו מינייהו. וראה חידושי הר״ן שבת שם. וצ״ע.

(22) מנחת בכורים לתוספתא שם.

(23) במ״ב שם לא פירש כן ברשׁי, אלא שמעתיק הלשון „לפי שבטעטו בהלל שה' נשיא וענוותן“.

(24) ובחידושי חתם סופר לשבת שם מעתיק לשון רשׁי וממשיך „פי והוה כיום שנעשה בו העגל שאהרן גדול ישראל לא עצורי כח ושמע לקולם משום ענוותנותו וקשי ערפם כ״ו“.

(25) ראה תשא לב, כג.

(26) ועד׳ז הוא בקה״ע לירושלמי שם — בההשוואה ליום שנעשה בו העגל, ובנוגע להלל העתיק רק לשון רשׁי.

(*) אולי צ״ל „עצר“.

(*) שמוזה מובן שזוהו (גם) פששׁמ (ולרשׁי — פשוט עד כדי כך שאין צורך לפרש זה. ויתרה מזו יל — מובן הוא כפשטות מפרשׁי לפני זה (כ, ג רד״ה לא י״ה לד). — והרי הציווי דעבודה נאמר בפסוק בפ״ע (שם, ה).

אחד ואחד עצה והסכימו כולו לדעה אחת" און "י"ג דברים שינו בה" 36 — מ'האט ניט מתרגם געווען די תורה, כל צרכה" 36.

און אין דעם באשטייט דער פאר-גלייך הנ"ל אין מס' סופרים — והי' היום קשה לישראל כיום שנעשה בו העגל" 37: כשם ווי דער "יום שנעשה בו העגל" איז געווען "קשה", ווייל ער איז געווען די הכנה אז למחרתו איז ארויס-געקומען" 38 דער דינען דעם עגל, עד"ז

און "קשה", כיום שנעשה בו העגל" מיינט: די הארבקייט (קוש) באשטייט ניט (אזוי) אין דעם עצם עשי' פון דעם עגל (ווארום אויך נאכדעם האט גע-קאנט זיין ווי אהרן האט געזאגט) דער "חג לה' מחר", יעבדו את המקום, נאר אין דעם וואס דאס איז "יום שנעשה בו העגל", א טאג פארבונדען נאר מיט'ן עגל (ניט — עניני "המקום", במילא איז ער א טאג פון הכנה צו דעם חטא פון דינען דעם עגל לאחר זמן, אויף מארגן.

ד. ועד"ז איז בנוגע צום תרגום התורה, שכתבו לתלמי המלך את התורה יונית": דער פירוש אין (מס' סופרים" 34) — לא היתה התורה יכולה להתרגם כל צרכה" — מיינט מען: א גענויע ווערטערליכע איבערזעצונג און אין דעם סדר מוקדם ומאוחר ווי עס שטייט אין תורה (בלה"ק), איז "אין התורה יכולה להתרגם". און דער חסרון באשטייט אין דעם וואס דאס גיט אז ארט אז פון דעם זאל קענען ארויס-קומען דערנאך א טעות וכו' —

בשעת א גוי (תלמי המלך) וועט נאך-דעם לערנען די תורה (אין ל' יון) ווי זי איז מתורגם בדיוק, "כל צרכה", איז מעגלעך ער זאל ניט פארשטיין דעם ריכטיקן פירוש בכור"כ מקומות בתורה, און נאכמער — ער וועט פארשטיין היפך פון דער כוונה אמיתית. דערפאר געפינען מיר, אז בשעת די ע"ב זקנים האבן מתרגם געווען די תורה פאר תלמי המלך" 35, איז "נתן הקב"ה בלב כל

(36) מס' סופרים שם. וכ"ה בירושלמי מגילה שם. מס' ס"ת שם ה"ח.

בבבלי מגילה שם מונה טו שינויים. ובשמיר פ"ה, ה: זה אחד מ"ח דברים (וכן הביא בש"ד עה"ת (וילך לא, כח)). ובתנחומא שמות כב: זה אחד מעשרה דברים. וראה יפ"ת לשמיר שם. ואכ"מ.

(36) משא"כ בירושלמי הנ"ל. אין התורה יכולה להתרגם כל צרכה אלא יונית" — היינו שביונית אפשר לתרגמה "כל צרכה" — עכצ"ל שהפירוש ב"כל צרכה" שם הוא כפשוטו, שרק בלשון יון אפשר להיות תרגום נכון ומדויק כו'. וראה לקמן הערה 75.

(37) וכדמוכח גם (שהכוונה היא לא ליום שעבדו את העגל אלא ליום שלפניו (שנעשה בו העגל)) מזה דלא אמר "כיום שנשתברו בו הלוחות" (כל' רש"י עקב שם. ולהעיר מהשינויים ברש"י שם בין ההשוואה דמיתת אהרן שהיא לשבירת הלוחות להשוואה בין "נתנה ראש" שהיא לעשיית העגל). ובפרט שלכאורה השוואה זו שייכת יותר מצד תוכן הענינים, השפלה ושינוי בענין התורה (תרגום ליונית, וכפיית ההלכה — כשמאי כו') — דוגמת שבירת הלוחות.

(38) ועפ"ז יומתק הלשון במס' סופרים, כיום שנעשה "העגל" ועד"ז בשבת שם ובחוספתא שם. שינוי מדגיש את מעשה החטא, "כיום שעשו בו את העגל" (כלשון רש"י עקב שם), אלא את הנפגע'.

והשתחו לו העם אז אמר למשה שירד כי שחת עמך כו'.

(34) משא"כ בירושלמי — ראה לקמן הערה 75. נסמך לעיל הערה 6. וראה כסא רחמים למס' סופרים שם. ובמס' ס"ת הובא רק תרגום זה "והי' אותו היום קשה כו'", כנ"ל בהערה שם. וראה הערה

(*) ולהעיר מלשון הכתוב תשא לב, כד ובפרש"י שם. תנחומא שם, יט. פרש"י שם, ד סד"ה עגל מסכה. (**) כ"ה בגמ' (נע"י) שבת שם, ובחוספתא שלפנינו. אבל בתוספתא צוקרמנדל: "כיום שעשו בו". ועד"ז במס' ס"ת שם.

דעם אב"ד" (און דא איז געווען פאר-
קערט — שמאי איז דאך געווען דער
אב"ד): און „ענוותן" — ווי די גמרא
זאגט: „לגבי ב"ש וביה בכלל, אז „מפני
מה זכו ביה לקבוע הלכה כמותם מפני
שנוחין ועלובין היו".

ו. וויבאלד אז אלע ענינים אין תורה
זיינען בתכלית הדיק, איז מובן, אז דער
פארגלייך פון די צוויי ענינים (תרגום
התורה לתלמי המלך, און אותו יום הי'
הלל כפוף כו') צו דעם יום שנעשה בו
העגל איז נישט נאך אין דעם וואס דער
טאג קען גורם זיין אן ענין (או מאורע)
בלתי רצוי (ווי דער יום שנעשה בו
העגל), נאך אויך מצד דעם תוכן פון יום
שנעשה בו העגל (און חטא העגל בכלל).

די הסברה בזה: ס'איז ידוע: וואס די
מפרשי התורה זיינען מאריך בנוגע דעם
ענין פון עשיית העגל, אז אידן האבן נישט
געמאנט אן ענין פון ע"ז ח"ו, נאך בלויז
א מנהיג וואס זאל זיי פירן במקום משה
(ולא במקום ה'), וכטענתם (בלשון
הכתוב), „כי זה משה האיש אשר העלנו
מארץ מצרים לא ידענו מה הי' לו".

דאס הייסט זיי האבן געוואלט אז עס
זאל זיין א ממוצע צווישן דעם אוי-
בערשטן און זיי, מיוסד אויף דעם וואס
אזוי האט דער אויבערשטער אליין
אינגעשטעלט — לכאורה: „כי זה משה
האיש אשר העלנו מארמ"צ — נישט דער
אויבערשטער אליין, נאך דורך משה

איז דער יום וואס מ'האט מתרגם גע-
ווען די תורה ליוונית א יום קשה ליש-
ראל, ווייל דאס קען ברענגען³⁹ צו
פירוש התורה שלא כדבעי און היפך
הכוונה, כנ"ל.

ה. ומעין זה י"ל וועגן דעם יום
„שהי' הלל כפוף ויושב לפני שמאי":

דאס אליין וואס מ'האט דעמולט גוזר
געווען ווי דעת שמאי איז נישט אזוי
„קשה", ווארום ס'איז דאך „שתיק לי'
הלל לשמאי"⁴⁰, „לא עמד במחלקותו"⁴¹,
ד.ה. דער ענין איז געווען ע"פ הלכה⁴².

דער (עיקר) קושי שבזה איז בא-
שטאנען אין דעם וואס דאס האט גע-
קענט ברענגען אז (אויך) שפעטער זאל
מען פסקנען די הלכות כב"ש, היפך
כללי ההלכה ווי ס'איז לדורות, אז „ב"ש
במקום ביה אינה משנה"⁴³.

ווי"ל, אז דאס איז די כוונה פון פירוש
רש"י „לפי שהלל נשיא וענוותן": רש"י
איז מסביר דעם ענין הקושי שבזה:
הלכה כהלל (ב"ה) איז מצד די צוויי
תכונות — „נשיא וענוותן": דער מורה
הלכה בכלל איז דער נשיא (אפילו) לגבי

(39) ועד"ז יש לפרש במס' ס"ת שם, ד.ה. אותו
היום קשה לישראל כו', היינו היום שבו התחילו
לתרגם את התורה לפני גמר התירגום בפועל כשי"ג
דברים שינו בה (כמו שממשיך שם).

(40) ל' הגמ' שבת טו, א.

(41) פרש"י שבת שם ד"ה הא שתיק. וראה תוס'
הנ"ל הערה 17.

(42) ועד"ז לפי התוספתא וירושלמי שם דאיתו
היום קאי על היום שגזרו את הדין דבר (וראה
הנסמן בהערה 17), נמנו ורבו ב"ש על ביה' (משנה
שם יג, ב. תוספתא שם. וראה פיה"מ להרמב"ם שבת
שם. ולא נשאר באותו הדור מי שראוי להוראה שלא
נמצא שם. וראה ח"י חת"ם הנ"ל), הרי שפ"ס כללי
ההלכה היתה הלכה כב"ש.

(43) ברכות לו, ב. ושי"נ.

(44) להעיר מחגיגה טו, ב. אבל ראה אוצר
הגאונים לשבת שם.

(45) עירובין יג, ב.

(46) בהבא לקמן ראה גם לקושי ח"א ע' 143
ואילך. וראה לשונות המדרשים ומפרשי התורה
(כמה מהם נעתיקו בתורה שלימה מילואים לחלק
כ"א סימן יג-יד).

(47) תשא לב, א. וראה בארוכה רמב"ז עה"ת שם.

וע"ד ווי ס'איז געווען לאח"ז, אז דער אויבערשטער האט געהייסן „וועט לי מקדש (פון זהב וכסף וכו')⁵³ ושכנתי בתוכם“⁵⁴,

וואס עיקרו איז דער ארון ושני הכרובים⁵⁵, וואס עייז איז געווען השראת השכינה צווישן אידן, „ודברתי“ אתך מעל הכפורת מבין שני הכרובים אשר על ארון העדות“⁵⁷.

ווי"ל אז דאס איז די הסכרת המבואר אין מדרש⁵⁸ אז דער חטא העגל איז גע-קומען מצד דעם וואס בשעת מ"ת ווען „וירד ה' על הים“⁵⁹ האבן די אידן גע-זעהן ווי דער אויבערשטער איז יורד מיט דער מרכבה און זיי האבן שומט געווען אחד מהם, דעם פני שור שבי מרכבה,

זיי האבן געוואלט דא למטה א זאך פון מטה⁶⁰, בדוגמת ווי למעלה איז דאס — מרכבה העליונה.

און אפילו לאחר עשיית העגל (איידער מ'האט אים געדינט) האט אהרן געזאגט „חג לה' מחר“, אז פון דעם קען ארויסקומען אז עילוי, אז ווען משה וועט קומען וועט בא אידן נתגלה ווערן ווי דער ענין העגל איז קיין מציאות ניט, — בפשטות: ווען עס וואלט ניט גע-ווען דער „וישכימו (השטן זרזם כדי שיחטאו)“⁶⁰ — וואלט ניט געווען דער

אלס ממוצע צווישן דעם אויבערשטן און אידן.

כדי אז א איד דא למטה זאל זיין פאר-בונדן מיט דעם אויבערשטן און אים דינען ווי עס דארף צו זיין מיט אלע כחות הנפש, אויך מיט זיין שכל און מיט זיינע געפילן, איז עס ווען אלקות ווערט נמשך כביכול דא למטה, ביז אין אן אופן פון לידע שיש שם אלקה⁶¹, וויסען — נוסף אויף להאמין⁶² שיש שם אלקה וואס דאס איז בדרגת האלקות ווי זי איז מצ"ע, פשוט בתכלית הפשיטות.

אלקות ווערט נתגלה צו אן „איש“ למטה, א נשמה בגוף, און נתלבש בו וביחוד נפלא⁶³ ביז בדוגמת משה וואס איז „איש האלקים“⁶¹, איש וואס מ'קען עס זען און הערן.

און כדי אלקות זאל נאכמער נמשך ווערן און דערהערט ווערן אין וועלט, אין עוה"ז הגשמי, ובכל הענינים, האבן זיי געמיינט אז עס דארף נמשך ווערן דורך א נידעריקערער דרגא אין עוה"ז, און דורך דעם וועט עס האבן מער וויר-קונג און אין וועלט⁶².

-
- (48) לשון הרמב"ם במנין המצות בריש ספר הדי. ועד"ז כתב בריש הל' יסודות, לידע כו". וראה בארוכה סהמ"צ להצ"צ מצות האמנת אלקות פ"ב. קונטרס תורת החסידות פ"א. ועוד.
- (49) כלשון הרמב"ם בטהמ"צ (מ"ע א). וראה גם ל' החינוך מצוה כה. וראה הנסמן בהערה הקודמת.
- (50) שאין כמוהו נמצא כלל (ראה תניא פ"ה).
- (51) ר"פ ברכה. תהלים צ, א.
- (52) באופן אחר — ראה כוזרי מאמר ראשון פצ"ז, והתחילו אנשים לבקש נעבד מורגש כו", עיי"ש בארוכה (ובמפרשים שם). ראב"ע, אברבנאל ותפארת יונתן תשא שם. וע"פ המבואר בפנים אולי יש לתווד בין פירוש הרמב"ן לפירושו. ואכ"מ.

(53) להעיר מ'מקדש' עצמו — מעלת מקדש דאבנים לגבי משכן דקדשים (תרא' ותו"ח ר"פ ויגש. ועוד).

(54) תרומה כה, ח.

(55) ראה רמב"ן עה"ת ר"פ תרומה.

(56) שם, כב.

(57) ראה במפרשים שבהערה 52.

(58) תנחומא תשא כא. שמור' פ"ג, ב. פמ"ב, ה.

פמ"ג, ח (הובא ברמב"ן עה"ת שם).

(59) יתרו יט, כ.

(60) תשא לב, ו ובפרש"י.

(*) כ"ה בטהמ"צ לפנינו. אבל ראה הוצאת הר"ח העליר והר"י קאפח שצ"ל „שנדע". וראה הערה בקונטרס תורת החסידות שם. ועוד.

דערפון ניט אַרויסקומען קיין טעות
דשתי רשויות ח'.

און דאָס איז דער תוכן המדרש כנ"ל:
דער עגל איז נשמת געוואָרן פון (דעם
פני שור שב) מרכבה: ווי דאָס איז למע-
לה, איז דאָס אַ חלק פון דער מרכבה
העליונה — דאָס איז אַן ענין פון אלקות
און איז מגלה אלקות: בשעת אָבער דאָס
ווערט נשמת באַזונדער און למטה, ניט
ווי אַ חלק פון דער מרכבה, עס הערט
זיך ניט אין דעם ביטול המרכבה לרוכב
עלי, קען דערפון אַרויסקומען חטא
העגל, חטא ע"ז.

ח. מעין זה איז עס בשייכות צום
תרגום התורה ללשון יון שכתבו לתלמי
המלך, "וה' היום קשה לישראל כיום
שנעשה העגל":

תרגום התורה ע"י משה בשבעים
לשון אָדער דער קיום הציווי, וכתבת
על האבנים את כל דברי התורה הזאת
באר היטב" בשבעים לשון, ויבאָלד דאָס
איז (געווען) צוזאַמען מיט תורה ווי זי
איז במקורה בלע"ק און ס'איז געקומען
ע"פ הציווי, האָט עס קיין אַרט ניט
געגעבן אַז מ'זאל מפרש זיין תורה שלא
כפי הכוונה, ווייל אין די אַלע ע' לשון
האָט זיך אָנגעהערט דער ציווי (און די
קדושת התורה ווי זי איז בלשון הקודש
ונאמרה מפי הקב"ה⁶¹).

אָבער ווען מ'האָט מתרגם געווען די
תורה ע"פ דרישת תלמי המלך (ניט ע"פ
ציווי השם) אין לשון יון, האָט פון דעם
געקענט אַרויסקומען אַן ענין שלא

"ויחטאו", נאָר אדרבא: משה וואָלט
פאַרברענט דעם עגל במעמד והסכם כל
בני, ופשיטא אַז עס וואָלט מלכתחילה
ניט געווען עבודת העגל

און עס וועט זיך אויסדריקן אחדות ה'
נאָך מער, אַז "אין עוד מלבדו". און אַז
אַ ממוצע קען זיין נאָר משה (ממוצע
המחבר)⁶², וואָס דער אויבערשטער האָט
אים געשיקט און אים געמאַכט פאַר זיין
שליח צו אידן.

בפועל איז אָבער פון דעם נסתעף גע-
וואָרן (באָ כמה מישראל) אויף מאָרגן
דער חטא העגל, דער חטא פון ע"ז,
היפך אחדות ה'.

ז. און דאָס איז דער ענין פון "קשה"
אין "יום שנעשה בו העגל" (ניט דער יום
שעבדו את העגל): די עצם זאך אַז ס'זאל
ווערן אַן אָפּגעטיילטע⁶³ מציאות —
אפילו אויב מ'מיינט אַז דורך דעם זאל
נמשך ווערן אלקות כו' כנ"ל — וויי-
באָלד דאָס איז ניט מצד ציווי ה' (ל'
צוותא וחבור) קען דערפון נסתעף
ווערן דער חטא ע"ז, אַן ענין פון שתי
רשויות.

משא"כ ווען דאָס קומט מצד הציווי,
ע"ד ווי דאָס איז געווען אין דעם משכן
און וכו' כנ"ל, הערט זיך דעמאָלט
אַן בלויז אַז דורכדעם גייט דורך דער
דבר ה' ס'איז ניטאָ קיין שום מציאות
וועגן אין דער זאך גופא, ובמילא וועט

(61) ואתחנן ד, לה.

(62) ד"ה עוטה אור הש"ת פ"ד. ועוד. וראה גם
סדיה פנים בפנים תרנ"ט.

(63) ע"ד ממוצע המפסיק (ראה המשך תעריב
פרייט. ד"ה עוטה אור שם פיג ואילך. וראה גם ד"ה
פנים בפנים שם).

(64) להעיר מענין מעבר או התלבשות תניא קרא
ד"ה להבין מ"ש בפע"ח (קנח, א). לקרית מסעי פ"ב, ב
ואילך. אוה"ת שמיני (כ"ב) ד"ה יין ושכר (ע' חסב
ואילך).

(65) נוסף על מה ש"ל בפשטות, שכוונת חז"ל
בלשון "פירשה להם" אינה לתרגום מילולי (שאין כך
תרגום הזקנים לתלמי, שבאופן כזה אין התורה
יכולה להתרגם כל צרכה), אלא "פירשה" כפשוטו,
שפירשה וביארה (וכלשון הכתוב: "באר את התורה")
בסגנון המתאים לשכנים לשון.

און מדת החסד והרחמים איז ענינה, אדרבה — צו ממשיך זיין אלקות אין וועלט.

פון דעם איז פארשטאנדיק דער חילוק בעומק יותר בתוכן הענינים צווישן מדת הגבורה און מדת החסד: מצד מדת הדין הערט זיך אן ווי וועלט איז א זאך, אפגעטיילט (בהרגשתו) פון אלקות, וואס דעריבער דארף זיין די עבודה און דער סדר פון שבירה און ביטול; ומצד מדת החסד, וואס מאיז ממשיך אלקות אין וועלט, ווערט דער הערט (פארקערט), אז וועלט איז (בכח — און מ'דארף עס מגלה זיין) — מיוחד מיט אלקות, דערפאר דארף מען טאן און אויפטאן „אין“ וועלט, מגלה זיין אין איר אלקות.

בשעת עס זיינען דא צוויי מעגליכ- קייטן — צי מחמיר זיין אדער מקיל זיין — איז ב"ש לחומרא: אפשיידן זיך פון (ענינים פון) וועלט; און ב"ה לקולא — מברר זיין און מזכך זיין חלקו בעולם.

בדקות דדקות קומט ארויס, אז מצד מדת הדין קען ארויסקומען בהשתל- שלות א תנועה פון „שתי רשויות“ כביכול, און מ'דארף מיט איר מלחמה האבן, וויבאלד אז די מציאות פון וועלט איז מען נישט מיוחד מיט אלקות; אבער מצד מדת החסד והרחמים הערט זיך אן אחדות ה' בשלימות.

און דאס איז דער פארגלייך פון „אותו היום ה' הלל כפוף ויושב לפני שמיא כאחד התלמידים וה' קשה לישראל כיום שנעשה בו העגל“; וויבאלד אז ביום זה איז געווען הלכה ווי דעת שמיא, די התגברות פון מדת הדין אויף מדת החסד והרחמים, האט מען מורא געהאט אז עי"ז זאל ווערן די הנהגה

כדבעי: אַנשטאַט אַז אין „בראשית ברא אלקים“ זאל מען לערנען אחדות ה', ווי דער אמת איז, וועט מען טייטשן אז „שתי רשויות הן וראשון ברא את השני“; ועד"ז אין די אנדערע פסוקים בתורה (ששינו לתלמי המלך), וואס אין רובם האט געקענט זיין א נתינת מקום צו א פירוש וואס בריינגט ארויס היפך אחדות ה' און היפך התורה⁶⁶.

ט. כשם ווי דאס איז בנוגע צו יום שנעשה בו העגל, ובדקות יותר אין דעם תרגום התורה ליוונית, עד"ז איז דאס נאכמער בדקות אין תורה גופא, בנוגע די מחלוקת שמאי (ב"ש) והלל (ב"ה).

ס'איז ידוע⁶⁷ אז שמאי (וב"ש) איז שרשו ממת הגבורה (דין) און הלל (ב"ה) איז ממת החסד (רחמים). און דערפאר איז (בכלל) ב"ש לחומרא וב"ה לקולא.

דער חילוק צווישן מדת הדין ומדת החסד והרחמים איז בדוגמת ווי ער זאגט אין מדרש⁶⁸ וועגן חסד ואמת, „חסד אמר יברא . . ואמת אמר אל יברא“. דאס הייסט, מצד מדת הדין איז נישטא קיין ארט אויף וועלט, משא"כ מצד מדת הרחמים.

לאחרי בריאת העולם קומט פון דעם ארויס, אז מצד מדת הדין הערט זיך אן דער ביטול און די שבירה פון וועלט⁶⁹,

66 ל' רשי מגילה ט, א. וראה תודיה אלקים שם. חדא"ג שם. ועוד.

67 ראה בפרשיות בגמ' (ובמס' סופרים) שם. ובפרש"י שם.

68 ראה זח"ג (רע"מ) רמה, א. אגהיק ס"ג. לקיט קרח נד, סע"א ואילך. שה"ש מח, ב ואילך. ובכ"מ.

69 ב"ר פ"ח, ה. הובא בלקיט שה"ש שם.
70 שלכו „ראה שאין העולם מתקיים (במדה"ד) והקדים מדת הרחמים ושתפה למדת הדין“ (פרש"י בראשית א, א (בסופו)).

האבן משנה געווען כו"כ דברים, אג"הויבנדיק פון „אלקים ברא בראשית" אג"שטאט „בראשית ברא אלקים", איז ניט נאר אראפגעקומען אויך צו אוה"ע אחדות ה' ווי דאס ווערט געזאגט בתורה,

נאר ס'איז געווארן א הלכה"ז אז די (איינציקע) שפראך וואס מ'מעג שרייבן ספרים (ס"ת) איז ביוונית" (און ס'איז כשר לקרות בו, מטמא את הידים" (כו")

די שליומות הבירור פון דעם כתב ולשונו" יוונית.

(74) מפשטות לשון הגמרא (מגילה ט, א) משמע שרק לר' יהודה התירו בספר תורה משום מעשה דתלמי המלך. ולרשב"ג (שם, ע"ב) איז יוחנן מאי טעמא דרשב"ג אמר קרא יפת אלקים לפת כו'. אבל ראה פרש"י שם ע"א ד"ה רבותנו אמרו שפירש דהיינו רשב"ג. וראה ט"א שם ד"ה רשב"ג דשק"ט בטעמא דרשב"ג, ולתירוצו ה"י דגם לרשב"ג הא דשרי בלשון יוני הוא משום מעשה דתלמי המלך, ולדעת רשב"ג התירו מטעם זה כל הספרים כו' עיי"ש. וראה שפ"א מגילה שם. ועוד.

(75) וי"ל שזוהו הפירוש בירושלמי. (הג"ל ס"א) בדקו ומצאו שאין התורה יכולה להתרגם כל צורכה אלא יונית, דהיינו לאחר העתקת התורה ע"י הזקנים לתלמי, שעי' תרגומם נשללה אפשרות פירוש מוטעה בכתובים (ראה לעיל הערה 36). ולהעיר מש"ך עה"ת עה"פ (וילך לא, כח) הקהילו אלי את זקני העדה גו', דמשה הקהילים ומסר להם באזניהם, זהו הדברים האלה (היי"ח) מלות בתורה דשינו', והיו הדברים מסורים ממש עד כשבאו בזמן תלמי ואמרום.

(76) ראה בפרטיות בסוגיית הגמרא מגילה שם. ובמפרשים שם.

(77) במס' סופרים שם ה"ז: אין כותבין כו' ולא יונית כו'. אבל כבר כתבנו במפרשים שם (כסא) רחמים. נחלת יעקב. ויעוד, שזוהו לפי שבזמן שנתחברה מס' סופרים כבר נשתקע ונאבד לשון יוני, כברמב"ם הל' תפילין שם, ולכן אין כותבין כו' ולא יונית.

(78) במאירי מגילה שם במשנה: אבל שאר הספרים הותר לכתב בכתב יוני, ובלבד שלא ישחנה

והלכה אזוי אויך להבא"י, וואס וועט בהשתלשלות קענען געבן אז ארט אויף „שתי רשויות" בדקות דדקות (נאר — מ'דארף מלחמה האבן און מבטל זיין עס).

י"ד. דאס איז אבער נאר וואס די צוויי טעג (דער יום שכתבו לתלמי המלך את התורה יוונית און דער יום וואס הלל ה"י כפוף ויושב לפני שמאי) זיינען קשה כיום שנעשה בו העגל צוליב דעם חשש אז ס'זאל דערפון ארויס-קומען בדקות היפך פון אחדות ה'.

לפועל איז בא דעם תרגום התורה ליוונית און פון דעם „יום שה' הלל כפוף ויושב לפני שמאי" ניט ארויס-געקומען קיין ענין הפכי (ניט ווי בא דעם יום עשיית העגל).

ויש לומר יתירה מזו: כשם ווי ב"יום שנעשה בו העגל" האט אהרן געזאגט „חג לה' מחר", וואס כפשוטו מיינט עס אז אויב מ'זאל דאס נוצן כדבעי, קען דערפון ארויסקומען אן ענין של חג, און יעבדו את הקב"ה, כנ"ל,

איז טאקע אזוי ארויסגעקומען" פון דעם תרגום התורה ליוונית, בשעת די ע"ב זקנים האבן מתרגם געווען די תורה לתלמי המלך (ניט „כל צרכה") זי

(71) ראה גם חסדי דוד לתוספתא שם.

(72) וכן יש לפרש בפשטות במס' ס"ת שם, לאחר ששינוי בה את הי"ג דברים — ראה לעיל הערה 39.

(73) ראה כסא רחמים (השלם) על מס' סופרים שם ואפשר דהחמשה זקנים לא עלתה בידם לכתבה כהוגן והם עצמם אמרו לו שלא יכלו לתרגמה כהוגן ומוזה אח"כ נתקורר להביא אסיפת זקנים כו'. אבל בהגהות מהרי"ע ב"מ סופרים שם דתלמי אחר הוא (ולכאורה סותר עצמו למ"ש בהגהותיו למס' מגילה שם דתלמי המלך שבמעשה ע"ב זקנים אין זה בטלמיוס פילאדלפוס כו'). וי"א (מאור עינים אמרי בינה פ"ח) דהמעשה בע"כ זקנים קדם להתרגום דה' זקנים ואכ"מ.

ונמצא כי חג לה' מחר בעצם ומחר זה לאחר זמן כו".

וי"ל אז בפנימיות איז דאס דער חג וואס קומט ארויס ע"י התשובה פון אידן אויף עשיית העגל, וואס לעת"ל וועט עס נתגלה ווערן, און אחדות ה' וועט קומען בגילוי אויך בשייכות צו ג' קליפות הטמאות, אז די ניצוצות שבהם (דער תכלית ופנימיות הכוונה שבהם) ווערט נתהפך לטוב און נתעלה לקדושה⁸⁴.

יב. וי"ל אז עד"ז איז אויך בנוגע דעם תרגום התורה אין שבעים לשון בדורות הכי אחרונים,

ובפרט די מעיינות פון פנימיות התורה, כידוע ווי כ"ק מו"ח אדמו"ר האט זיך משתדל געווען אז מ'זאל מתרגם זיין (אויך) עניני פנימיות התורה בשבעים לשון, בכדי אז אויך די וואס האבן נאך ניט קיין שייכות צו לערנען און פארשטיין בלשון הקודש, אדער אפילו אין אידיש⁸⁵, זאלן אויך צו זיי אג' קומען די מעיינות כו' פנימיות התורה.

וואס דורכדעם טוט מען אויף דעם בירור פון די ע' לשונות⁸⁶, ניט נאר ווי זיי זיינען כלול וביחד מיט לשון הקודש, נאר ווי יעדערער שטייט בפ"ע, וואס נאכמער איז דאס דורך אראפטרעגן די טיפע ענינים והסברים פון אחדות ה' שבתורת החסידות אין לשון כל עם ועם⁸⁷, ועי"ז פועל'ט מען אויך דעם בירור פון די ע' אומות גופא,

ועד"ז י"ל בנוגע, אותו היום שה' הלל כפוף ויושב לפני שמאי כאחד מן התלמידים, אז ניט נאר איז פון דעם ניט ארויסגעקומען עס זאל בלייבן לדורות די הלכה ווי שמאי (ב"ש), נאר דאס האט געפועל'ט אויך בא שמאי (ב"ש) אז ענין פון כפי' וביטול. וי"ל אז דערפאר איז דא כמה מקומות⁸⁸ וואס ב"ש לקולא⁸⁹.

יא. וויבאלד אז דברי צדיקים חיים וקיימים לעד ובפרט ענינים וואס שטייען אין תורה שהיא נצחית, איז דערפון מובן, אז אויך דאס וואס אהרן האט געזאגט „חג לה' מחר" בנוגע יום שבעה עשר בתמוז, וועט עס זיכער מקוים ווערן, און ווי עס שטייט אין כתבי האריזל⁹⁰ אז „סוד הנרמז בזה" (אין דברי אהרן) איז „עתיד הקב"ה להפכו (שבעה עשר בתמוז)⁹¹ ליר"ט

הלשון. אבל בריטביא שם מפורש, דכתב ולשון שרי (משום מעשה דחלמי המלך) שהרי בכתבו ולשונו כתבו לו. וכן משמע דעת רש"י והרמב"ם (בפיה"מ) מגילה שם. ועוד.

(79) ולהעיר מהפירוש באוצר הגאונים שבת שם: והוצרך הלל להמאיר את נפשו ולכפוף את עצמו כדי שיצאו הדברים ולא יוכל שמאי להמנע מלהשיב כו' ונראה כי בטלו דבריו. עיי"ש. ולפירוש זה נמצא שפעל גם במחלוקת זו גופא.

(80) עדיות פ"ד ה"ה ועוד. — באגה"ק שם שהוא מצד התכללות המדות, ואולי זה שייך לענין הנ"ל. וצ"ע.

(81) ולהעיר דלעיל הלכה כב"ש — ראה לקרי' קרח שם. ושי"ג. ואולי גם זה שייך להנ"ל. עיי"ש בלקרי'.

(82) ספר הלקוטים וז"ל להאריזל (ונחל קדומים בשם הרמ"ז) תשא שם.

(83) בס' הלקוטים שם: כי הלא העגל נעשה ב"ז בתמוז (וב"ז בתמוז נשתברו הלוחות). ועד"ז הוא נחל קדומים שם. ואולי הכוונה בזה, שחטא העגל ה' ב"ז בתמוז. או שט"ס שם, וצ"ל „נעשה ב"ז בתמוז" (כבלי"ת שם). אבל דוחק, כי בס' הלקוטים ממשיך, ועתידי להפכו, ולא כבלי"ת. להפח"ס.

(84) ראה בארוכה לקו"ש חט"ז ע' 413 ואילך.

(85) ראה שיחת ש"פ יתרו תשמ"א (נדפסה בלקו"ש חכ"א ע' 446 ואילך).

(86) ראה תרי"א משפטים עז, ד. עה, ג. לקו"ש ח"ג ע' 862 ואילך.

(87) ראה לקו"ש שם ובע' 875.

און דאס איז מקרב וממהר דעם „קאתי מר דא מלכא משיחא“⁸⁸, וואס „אז אהפוך אל עמים שפה ברורה לקרוא כולם בשם ה' לעבדו שכם אחד“⁸⁹,

וואס דעמאלט וועט זיין דער יהפכו ימים אלו לששון ולשמחה ולמועדים טובים⁹⁰, און דער סיום פון די ימי

(משיחת ש"פ וזא"ל (ר"ח שבט"י) תש"מ)

(91) שמתברך (בכל שנה) משיח פ' דברים.
(92) ראה פס"ר פ' על נהרות בבל בסופה: אין שמחה בא אלא בתשעה באב. וראה לקו"ש שם. ח"י"ח ע' 312 ואילך.

(*) היום שבו. הואיל משה באך את התורה — בשבעים לשון, כמי"ש (פרשחנו א. ג.) „בעשתי עשר חודש באחד לחודש גו“; והרי יום זה הוא ה„ראש“ הכולל כל ימי החודש, כולל העשירי שבו — יום ההסתלקות וההילולא של האתפשטותי דמשה שבדורנו, כ"ק מו"ח אדמו"ר, שבאר — תרגם (גם) עניני פנימיות התורה בלשון כל עם ועם — ראה בסוף השיחה. וראה גם לקו"ש ח"ג ע' 863.

(88) אגה"ק דהבעש"ט (נדפסה בסו"ס פורת יוסף ובראש ס' כשי"ט. ועוד).

(89) צפני' ג, ט. רמב"ם ספ"א מהל' מלכים.
(90) זכרי' ה, יט. תוספתא סוף מס' תענית.
רמב"ם סוף הלכות תעניות. בזכרי' שם: יהי גו' לששון גו'. והלשון „יהפכו“ (שכפנים) הוא ע"פ היעוד בירמ" לא, יב: והפכתי אבלם לששון. וראה יל"ש ירמ" רמז רנט: עלה כו' על מנת כו' והפכתי גו'. רשימות הצ"צ לאיכה — אוה"ת ג"ך ח"ב ע' אמה. אוה"ת מסעי (ע' אשפד ואילך). ובסליחות לייז תמוז — הפך לנו לששון ולשמחה. וראה לקו"ש חט"ו ע' 413 ואילך.

דברים ב

איז פון לשון „ריבוי“: „הרבה לכם“, ריבוי גדולה וואס אידן האבן באקומען „בהר הזה“ — איז ניט פארשטאנדיק:

(1) פארוואס רעכנט רש"י פרטים פון „גדולה“ וואס שטייען אין „מדרש אגדה“ — לשיטתו (פשוטו של מקרא) האט ער געדארפט בריינגען די „גדולה“ (וואס האט זיך אויפגעטאן „בהר הזה“) וועלכע איז מפורש אין פשוטו של מקרא: „הנהי' כדבר הגדול הזה או הנשמע כמוהו השמע עם קול אלקים מדבר מתוך האש גו'“?

— רש"י דערמאנט נאר קבלת התורה — „קבלתם תורה“ — אבער ניט דעם „השמע עם קול אלקים גו'“ ביי מתן-תורה, וואס דער פסוק גופא רופט עס „דבר הגדול“ — דער „קול אלקים מדבר מתוך האש“.

(2) אין די ענינים וואס רש"י רעכנט, איז ניט (אויף אזויפיל) ניכר די גדולה וואס איז נתחדש געווארן אין זיי „בהר הזה“ קבלתם תורה (ומצות) איז ניט (אינגאנצן) א דבר חדש, ווייל שוין אדם הראשון, אברהם וכו' האבן מקבל גע-ווען (הוראות) תורה, בני נח כולם זיינען נצטווה געווארן די מצוות, ס'איז געווען ישיבת שם ועבר, און ביי אידן

א. נאך דער הקדמה בתחלת פרשתנו וועגן דעם מצב, זמן ומקום וואו אידן און משה האבן זיך געפונען בשעת אמירת משנה תורה, הויבט אן די תורה איבערצוגעבן וואס משה האט גע-זאגט די אידן: „ה' אלקינו דבר אלינו בחורב לאמר רב לכם שבת בהר הזה“.

שטעלט זיך רש"י אויף „רב לכם שבת“ און איז מפרש: „כפשוטו. ויש מדרש אגדה הרבה לכם גדולה ושכרי על ישיבתכם בהר הזה, עשייתם משכן מנורה וכלים קבלתם תורה מנייתם לכם סנהדרין שרי אלהים ושרי מאות“.

דארף מען פארשטיין:

(א) רש"י בפירושו על התורה קומט דאך מפרש זיין פשוטו של מקרא — היינט פארוואס באגנוגנט ער זיך ניט מיט'ן פירוש „כפשוטו“ (אז „רב לכם“ מיינט „די לכם“) און ברענגט אויך א „מדרש אגדה“?

[מפרשים לערנען, אז לויטן ערשטן פירוש איז שווער, ווארום לפי זה האט געדארפט שטיין בפירוש „די לכם“ (ניט „רב לכם“). אבער לכאורה איז דאס ניט קשה, ווייל מען געפינט שוין פריער אין פירוש רש"י, אז ער טייטשט „רב“ — „די“, און ער ברענגט ניט קיין צווייטן פירוש].

(ב) אין דעם צווייטן פירוש, אז „רב“

(5) להעיר מפרשי קרח טז, ז. ובראם שם. ואכ"מ.

(6) ואתחנן ד, לב-לג. ולהעיר, שגם בגילוי השכינה שבסנה נאמר (שמות ג, ג) „המראה הגדול הזה“.

(7) בו מפורש וישמור גי' ותורתי (תולדות כו, ה) יצוה את בניו ואת ביתו אחריי ושמרו דרך הוי' גי' (וירא יח, יט).

(8) פרשי משפטים כד, ג.

(9) ראה פרשי ח"ש כה, יז. תולדות כה, כב. שם כח, ט.

(1) פרשתנו א, ו.

(2) כ"ה בדפוס ראשון ושני וברוב כתי רש"י שתח"י. ולכאורה מתאים יותר מהנוסח שבדפוסים שלפנינו „הרבה גדולה לכם ושכרי“.

(3) שפתי חכמים.

(4) וירא ט, כח.